

ANTALYA İLİ ELMALI İLÇESİ AĞIZLARININ STANDART TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEN FARKLI SES VE ŞEKİL BİLGİSİ ÖZELLİKLERİ¹

Emine ATMACA²

Özet

Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan derleme çalışmalarının başlangıç tarihi 1860'lı yıllara kadar uzanır. İlk çalışmalar, bir iki istisna dışında genellikle yabancı araştırmacılara ait olduğundan 1860-1940 yılları arasındaki döneme yabancı araştırmacılar dönemi denir. 1940'lı yılların başlarında Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu'da yaklaşık 20 yıl süren ve 9 ciltlik bir külliyattan oluşan yayın çalışmaları ile birlikte yabancı araştırmacılar dönemi kapanmış ve yerli araştırmacılar dönemi başlamıştır. Bugün yerli araştırmacılar tarafından Türkiye'nin pek çok şehrindeki ağızların derlendiği, incelendiği, karşılaştırıldığı ve tasnif edildiği görülmektedir. Yalnız Türkiye'de hâlâ derleme yapılmamış pek çok şehir vardır. Bugün kitle iletişim araçlarının hızla gelişip yaygınlaşması, ekonomik nedenlerle yaşanan iç ve dış göçler, ulaşım, sanayileşme, okullaşma vb. gibi sebepler dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızları her geçen gün hızlı bir şekilde yok olmaktadır. Ses ve şekil bilgisi bakımından Türkçenin söz varlığındaki zenginliğinin ortaya çıkarılmasında son derece önemli olan bu ağızlar, kaybolmadan önce bir an evvel derlenmeli ve derlenen bu malzemeler ayrıntılarıyla incelenip tasnif edilmelidir.

Çalışmaya konu olan Elmalı, Antalya bölgesinde Antalya'ya 120 km. uzaklıkta "Teke Platosu" üzerine kurulmuş yayla yerleşim merkezlerinden biridir. Elmalı, Türkmen ve Yörüklerin en çok yerleştiği ve adını verdiği ilçelerden biridir. Çalışmada, ilkin Elmalı ilçesinin ağız ile ilgili daha evvel yapılmış çalışmalar hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Sonrasında, Esra Kulle Çoban'ın Elmalı ve Yöresi Ağızları (2012) çalışmasından hareketle ilçe ağzının Standart Türkiye Türkçesinden farklı ses ve şekil bilgisi özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca ilçenin farklı ses ve şekil bilgisi özelliklerinin tespitinde Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinden etnotoponim çalışması için tarafımızdan yapılan derlemelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Antalya, Elmalı, Standart Türkiye Türkçesi, ses bilgisi, şekil bilgisi

1. Bu makale, 8-11 Şubat 2018 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen 3. Antalya Yörük Türkmen Çalıştay'ında sunulmuş "Elmalı İlçesi'nin (Antalya) Standart Türkiye Türkçesinden Farklı Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri" adlı yayımlanmamış çalışmanın yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi sonucunda hazırlanmıştır.

2. Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, eatmaca@akdeniz.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2868-1659>

THE DIFFERENT PHONETIC AND MORPHOLOGICAL FEATURES OF ELMALI (ANTALYA) DIALECTS FROM STANDARD TURKEY TURKISH

Abstract

The starting date of the compilation studies on the Turkish dialects dates back to 1860s. Because the first studies, with a few exceptions, usually belong to foreign researchers, the period between 1860-1940 is called the period of foreign researchers. In the early 1940s, with the publication of Ahmet Caferoglu, which consisted of a collection of 9 volumes and approximately continued for 20 years in Anatolia, the period of foreign researchers ended and the period of domestic researchers began. Today, Turkish dialects are compiled, examined, compared and sorted out by native researchers. However, there are many cities where there hasn't been any compilation of dialects yet. Today, Turkey Turkish dialects are disappearing rapidly with each passing day due to reasons such as such as the rapid development and spread of mass media, internal and external migrations due to economic reasons, transportation, industrialization, schooling etc. Turkish dialects, which are very important in revealing the richness of Turkish in terms of phonetic and morphology, should be compiled as soon as possible before they disappeared and these materials collected should be examined and classified in detail.

Elmalı, which is the subject of the study, is one of the highland settlements which is 120 km far from Antalya, built on the "Teke Plaetau". Elmalı is one of the counties which was settled and denominated mostly by Turkmen and Yoruks. In the study, a brief information regarding the previous studies on the dialect of Elmalı county has been given. Then, drawing on from Esra Kulle Coban's work titled Elmalı ve Yöresi Ağzları (2012), phonetic and morphological features of Elmalı county which differ from standard Turkey Turkish have been elaborated. In addition, compilations conducted by us in the villages Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı and Zümrütova for etnotoponym study have been utilized to determine different phonetic and morphological features of the county.

Keywords: Antalya, Elmalı, Standard Turkish, phonetic, morphology

Giriş

Elmalı, Akdeniz Bölgesi'nin batısında, Antalya'ya 120 km. uzaklıkta "Teke Plotosu" üzerine kurulmuş, ekonomisi daha çok tarıma dayanan Antalya'nın yayla yerleşim merkezlerinden biridir. Antik çağda "Likya" olarak anılan bölge içerisindedir. Doğusu Pamfilya (~Antalya), batısı Karya (~Muğla), kuzeyi Psidisy (~Burdur-Isparta) bölgesi ile çevrilmiştir. Antalya'nın eski yerleşim yerlerinden biri olan Elmalı, uzun ve zengin tarihi boyunca birçok medeniyete tanıklık etmiştir. İlçenin tarihi, MÖ V. ve IV. yüzyıllarda yaşamış olan "Likyalılar" ile başlamıştır. Selçuklular, Teke Beyliği ve Osmanlılara da ev sahipliği yapan Antalya'nın Elmalı ilçesi, 100 yıl öncesine kadar birçok Rum ve Ermeni ailesine ev sahipliği yapmıştır. İlçe sıra ile "Kabalı, Amelas, Elmalı" gibi isimleri almış, ancak bu isimlerin nereden geldiğine dair herhangi bir kaynak tespit

edilememiştir. XIX. yüzyılda bölgeyi gezen seyyahlardan Spratt'a göre, Elmalı kentinin yapısı ve konumu açıkça Türk işidir ve Elmalı adı, kesinlikle Likya'nın bu bölümünde olduğunu düşündüğü Amelas isimindeki kentten gelmektedir (Durgun, 2014, s. 3). Bu ad, ilçenin antik çağdaki karşılığı olarak verilmekte; buna delil olarak da üzerinde Amelas adının açıkça yazılı olduğu Likya sikkeleri gösterilmektedir (Ekiz, 2001, s. 36). Amelas kelimesi, Yunanca olmayıp Likya dilinden yani MÖ III. bin yılın sonlarında Anadolu'ya gelen Hint Avrupalı halklardan biri olduğu kabul edilen Luwice'den/Luvi'den³ Yunancaya geçmiştir (Ekiz, 2001, s. 30).

XVII. yüzyılda Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin, burada 40 çeşit elmanın bulunduğunu belirtmesi üzerine araştırmacılara Elmalı adının, bu topraklarda yetişen elma ağaçlarından kaynaklanmış olabileceğini düşündürmüştür. Ancak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bu ilçenin adı şöyle de geçmektedir:

“Evsafı Şehri Kadimi Darı Tuffah Elmalı: Bu şehrin şimâl cânibinde zirve-i a'lâya ser çekmiş bir püşte vardır. Anda hâlâ nümayan mağaralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağaranın birinden “almalı” birinden “almamalı” sadası istima' olunup niçe yıl bu hal üzre mürur edüp bir ferd-i aferide dahme-küşalık edüp bir kimseye muvaffak olmaz. Hâlâ ki herkes mağara içindeki genci görürler. Âhir Germiyanogullar'ından Ya'küb Germiyan'ın İshâk Fakih nâm bir hâcesi gelüp mezkûr dahme dibinde bir erba'in çıkarup leyle-i Kadir (dir)'de altun ve gurus ırmak misâl taşra akup Teke Bay oğluna öşrûn verüp ve “almalı” diye cümle Elmalı halkı Teke Bay iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebab-i tesmiyesi oldur” (Kahraman vd., 2011, s. 142-143).

Günümüz Türkiye Türkçesiyle aktarımı şöyledir:

“Kadim şehir elma yurdu Elmalı'nın Vasıfları: “Bu şehrin kuzey tarafından göklere yükselmiş bir tepe vardır. Orada hâlâ görünen mağaralar vardır. Teke Bay oğulları asrında ol mağaranın birinden “almalı” birinden “almamalı” sesi duyulup nice yıl bu hâl üzere geçer, pek çok insan define çıkarmak ister, ama kimse başarılı olmaz. Hâlâ herkes mağara içindeki defineyi görürler. Sonunda Germiyanogullarından Yakub Germiyan'ın İshak Fakih adlı bir hocası gelip bu define dibinde bir erbain çıkarıp Kadir Gecesi'nde altın ve gurus ırmak gibi dışarı akar. Teke Bay oğluna öşrûnünü verir ve “almalı” diye diye tüm Elmalı halkı Teke Bay iken Elmalı Bay olup bu şehre Elmalı demenin sebebi olur” (Kahraman, 2013, s. 162).

Atina'ya göç eden Elmalılı bir mübadil de çalışmasında Elmalı isminin kökenini şu şekilde açıklamaktadır:

“Köyümüze Elmalı derlerdi. Türkçede Elmalı, elmanın yurdu, yeri, memleketi anlamına gelirdi. Elmalı'da çok elma ağacımız vardı.

3. Luvi halkı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. H. Craig Melchert, *Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.*

Elma kile ile satılırdı. 1 kile 7-8 okka ederdi. Elmalı'nın başka adı yoktu. Türkçede ve metropoldeki kitaplarda adı Elmalı diye geçerdi. Bize “nereye gidiyorsunuz?” diye sorduklarında “Elmalı'ya gidiyoruz” diye cevaplardık” (Kahraman, 2013, s. 162).

Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler adlı çalışmasında bu ilçenin adının Elma, Elmalı (Elmalu), Elmalılı, Elmalulu, Elmacalı, Elmacalu cemaatinden geldiğini belirtmiştir. Sonrasında bu cemaatin Yörükân Tâifesinden olduğunu ve yerleştiği yerleri Teke, Meraş, Tarsus, Siverek, Karahisâr-ı Şarkî Sancakları, Zülkadriye Kazâsı (Meraş Eyaleti), Ordu Kazâsı (Karahisâr-ı Şarkî Sancağı), Pazarsuyu Kazâsı (Karahisâr-ı Şarkî Sancağı), Küre-i Nuhas Kazâsı (Kastamönî Sancağı), Malkara Kazâsı (Gelibolu Sancağı), Sultanyeri Kazâsı (Paşa Sancağı), Devrekâni Kazâsı (Kastamönî Sancağı), Malazgird Sancağı (Erzurum Eyaleti) (Türkay, 2012, s. 298-299) olarak sıralamıştır.

Elmalı ilçesi, Antalya'nın en eski yerleşim merkezi olması yanı sıra bu ilçeyi Antalya'nın diğer ilçelerinden ayıran en önemli husus bu yerleşim yerinin dört bir tarafının evliyalarla çevrili olmasıdır. Hacı Bektaş Veli'nin öncü halifelerinden biri olan XIV. yüzyılda yaşamış Abdal Musa Sultan, gönül ve irfân ehli Vâhib-i Ümmî (H. 1004-M. 1595), Vâhib-i Ümmî'nin öğrencilerinden Eroğlu Nûrî, Ümmî Sinân veya Sinân-ı Ümmî (H. 1067-M. 1657), Anadolu'nun ünlü erenlerinden halk ozanı Hoylu Abdal Musa Sultan, Hak Dini Kur'an adlı tefsiriyle tanınan son devir âlimlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) ve Diyanet işleri başkanlığı yapan İbrahim Bedrettin Elmalı (1903-1994) bu topraklarda yetişmiştir⁴. İlçenin dini, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısının şekillenmesinde ve bu hususların ağızları etkilemesinde yukarıda ismi zikredilen ilim erbabının da katkısı büyüktür.

Antalya İli Elmalı İlçesi

Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde yapılan derleme çalışmalarının başlangıç tarihi 1860'lı yıllara kadar uzanır. İlk çalışmalar, bir iki istisna dışında genellikle yabancı araştırmacılara ait olduğundan 1860-1940 yılları arasındaki döneme yabancı araştırmacılar dönemi denir. 1940'lı yılların başlarında Ahmet Caferoğlu'nun Anadolu'da yaklaşık 20 yıl süren ve 9 ciltlik bir külliyattan oluşan yayın çalışmaları ile birlikte yabancı araştırmacılar dönemi kapanmış ve yerli araştırmacılar dönemi başlamıştır (Korkmaz, 1976, s. 143-145). Caferoğlu tarafından yapılan bu ilk derleme faaliyetlerinden sonra Antalya ili Elmalı ilçesinin ağızıyla ilgili üniversitelerde dolaylı yünden yapılmış lisans tezleri şöyledir (Gülensoy ve Alkaya, 2003):

a) Ayşe BAHARLI, Antalya Ağzı, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1951.

4. Elmalı Belediyesi'nin öncülüğünde bu İslam büyüklerini tanıtan çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Elmalı'da Dost, Editör: Prof. Dr. Ahmet Ökge, Antalya 2015; Elmalı'da Muhammedilik ve Ümmet Bilinci, Editörler: Prof. Dr. Ahmet Ökge, Yrd. Doç. Dr. Yasin Pişgin, Yrd. Doç. Dr. Şeref Göküş, Antalya 2017; Elmalı'da Hakk'a Teslîmiyet ve Biat, Editörler: Prof. Dr. Ahmet Ökge, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin, Yrd. Doç. Dr. Şeref Göküş, Antalya 2017. Ayrıca Mustafa Tatçı tarafından hazırlanan Derneği yayınlarından çıkan Elmalı'nın Canları (2007) isimli kitapta da XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Elmalı'da yaşayan Halvetiyye okuluna mensup sûfi şairler incelenmektedir.

b) Mehmet BALCI, Antalya Yöresi Ağızları, DTCF Lisans Tezi, Ankara 1966.

c) Abdullah CEVAHİR, Antalya Ağızı (Antalya şehir merkezi ve köyleri), İstanbul Üniversitesi, Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.

Antalya ili Elmalı ilçesinin ağızıyla ilgili doğrudan yapılmış bir yüksek lisans tezi vardır: Bu tez, Doç. Dr. Turgut TOK yönetiminde Esra Kulle ÇOBAN tarafından Elmalı ve Yöresi Ağızları adıyla 2012 yılında Pamukkale Üniversitesinde hazırlanmıştır.

Kulle Çoban'ın hazırladığı bu yüksek lisans tezinin Türkiye Türkçesi ağız araştırmalarına ve dil atlasının hazırlanmasına önemli bir katkı sağlayacağı şüphesizdir. Yalnız bu çalışmada herhangi bir ses, şekil bilgisinden ve söz varlığından hareketle bölgenin bir ağız atlasının çizilmediği ve ağız bölgelerinin tespit edilmediği görülmüştür.

Leyla Karahan, ağız araştırmaları çalışmasında Elmalı'yı, Mehmet Balcı'nın hazırladığı lisans çalışmasından hareketle yalnızca Elmalı başlığı altında ele almış, Elmalı ağızı üzerinde kapsamlı bir derleme ve inceleme çalışması yapılmadığı için kendi içerisinde alt bir tasnife tabi tutamamıştır. Karahan, söz konusu bu çalışmasında genel olarak Antalya ağızını da 1. Alt grupta ele alıp incelemiştir (Karahan, 1996, s. 178).

Kulle Çoban hazırladığı bu yüksek lisans tezinde bölgenin etnik yapısı hakkında da bilgi vermemiştir. Yalnız bu konuda şu hususu belirtmeliyiz ki, bütün yörelerin ağızlarındaki fonolojik özelliklerin Anadolu'ya gelen Türk boyları ile denkleştirilmesi üzerinde hâlâ araştırmalar devam etmektedir (Usta, 2015, s. 228). Ancak;

“Hangi dil özelliğinin hangi boya ait olduğu ve hangi boyun hangi yörelerde yaşadığı konusunda çok ayrıntılı araştırmalar yoktur. Bilindiği üzere Anadolu'ya değişik zamanlarda gelip yerleşen çok sayıda Oğuz dışı Türk unsuru da bulunmaktadır. Bunlara ait dil özelliklerinin neler olduğu⁵, nerede hangi özellikler bakımından Oğuzca ile karıştıklarının tespit edilmesi gerekir. Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları yapılırken çok zaman iyi bir iskân tarihi ve etnik araştırma yapılmadığı için hangi ağız özelliklerinin hangi boylara, gruplara ait olduğu anlaşılmamaktadır” (Buran, 2010, s. 17).

Dolayısıyla ağız verilerini derlemeye başlamadan evvel yörenin arşiv kaynaklı temettütât ve tahrir kayıtlarına kısacası tarihi vesikalarına bakmak ve ona göre derlemeye başlamak gerekir.

5. Araştırmacılar tarafından Türkiye Türkçesi ağızlarında Kıpçak Türkçesi özellikleri olarak verilen ünlü ve ünsüzler şunlardır:

1) /g/ > /v/	2) /ç/ > /ş/	3) Ø- > /h-	4) /O/ > /U	5) [ŋ] > /y/
6) s- > h-	7) Genel Türkçe /t-/ 'nin korunması	8) Genel Türkçe K- 'nin korunması		
9) Zamir n'sinin kullanılmaması				

(Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1 (G > V Değişmesi)”, Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, Türk Dil Kurumu Harran Üniversitesi, Urfa 24-30 Mart 2008, TDK Ankara 2009, s. 251-258; Ali Akar, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları”, ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara 10-15 Eylül 2007 (Bildiri Kitabı: 38. ICANAS Bildiriler/Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi, I. Cilt, 2011, Ankara, s. 23-38).

Türklerin yer adı vermede kişi, soy, boy, oymak, cemaat ve aşiret reisinin adlarından yararlandıkları bilinmektedir⁶. Elmalı'da aşiret ve cemaat isimlerini taşıyan birçok köyün varlığı Türk hâkimiyetinin çok erken dönemlerde bu bölgede görüldüğünü kanıtlar niteliktedir (Durgun, 2014, s. 46). Afşar/Avşar, Ahatlı (< Ahadlı), Bayındır (< Bayundur), Bayat, Eymir (< Eymür), Salur, Yuva beldesi vb. köy ve belde adlarının olması Elmalı'ya bu Oğuz boylarının gelip yerleştiğinin ve adını verdiğinin bir kanıtıdır⁷. Bunun yanında XVI. yüzyılda Teke sancağında 2 Bayat, 2 Bayındır, 2 Büğdüz, 2 Çavundur, 1 Dodurga, 2 Eymür, 7 İğdir, 3 Karkın, 2 Kınık, 2 Salur, 1 Yazır, 2 Yıva ve 4 Yüreğir olmak üzere çok sayıda Oğuz boy adı taşıyan yerleşim yeri bulunmaktadır (Ak, 2015, s. 17). XV. ve XVI. yüzyıldaki tarihi vesikalarda, Teke yöresinde genellikle cemaat halinde olan çok sayıda oymağın gelip yerleştiği bilgisi kayıtlıdır. Bu oymaklar, “Alacadağ, Çardığın, Çaylu, Doğancıyan” (Ak, 2015, s. 17) oymaklarıdır.

Antalya İli Elmalı İlçesi Ağzlarının Ses Bilgisi (-Fonetik)

Elmalı ilçesi ağzlarının Standart Türkiye Türkçesinden farklı ses ve şekil bilgisi özellikleri hazırlanırken Kulle Çoban'ın Elmalı ve Yöresi Ağzları adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır. Ayrıca etnotoponim araştırması için Elmalı'ya tarafımızdan yapılan ziyaretlerde Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinden yapılan derlemelerden de yararlanılmıştır. Aşağıdaki bazı örnekler ve Elmalı ilçesinin ağzı ile ilgili tespitler tarafımızdan yapılan bu derlemelerin ve soruşturmalarının neticesinde elde edilmiştir.

1) Elmalı yöresinde, bugün Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan sekiz ünlü yanında kaynak kişilerin konuşma özelliklerine veya boğumlanma neticesine bağlı olarak nitelik ve nicelik değerleri bakımından değişikliğe uğramış başka ünlüler de vardır: [á], [Ñ], [é], [i], [ç], [³/₄] (Kulle Çoban, 2012, s. 7-9). Ancak tarafımızdan yapılan kelime, metin ve kalıp ifade derlemeleri sonucunda Büyüksöğle, Dereköy, Çaybaşı, Çobanisa, Özdemir, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinde bu ünlülerin dışında [ä], [ã], [2], [+], [ö] ünlüleri de tespit edilmiştir: *gäşmiş* (1a/20), *gälmiş* (6a/12), *nã Picez gîz* (6a/13)? *yëyuru* (4b/2), *këydim* (11a/3), *dëvletceK* (13a/5), *göneKmiş* (14a/17), *göneK'* (14a/18) vb.

2) Elmalı yöresinde STT'de⁸ bulunmayan ünsüzler şöyledir: /Ç/, /F/, [ğ], [h], /J/, [k], [η], /P/, /S/, /T/ (Çoban, 2012, s. 27-31). Ancak yaptığımız derlemeler sonucunda Çaybaşı, Çobanisa, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir ve Yılmazlı köy-

6 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. S. Sırrı Üçer-M. Mes'ud Koman, Konya İli Köy ve Yer Adları Üzerine Bir Deneme, Konya Halkevi Tarih, Müze Komitesi Yayınları, Konya 1945, Özcan Başkan, “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, TDAY-Belleten 1970, TDK Yayınları, Ankara 1971, s. 237-251; Tuncer Gülensoy, Türkçe Yer Adları Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara 1995.

7 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Faruk Sümer, “Anadolu'da Oğuz Boylarına Ait Yer Adları”, Türkler, Cilt 6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 338-354; Kemal Göde, “Tarih İçinde Oğuz Boyları ve Göller Bölgesindeki İzleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 8, Isparta 2003, s. 30-53; M. Ali Ünal, “XV. ve XVI. Yüzyılda Teke Sancağında Cema'at ve Aşiretler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, Isparta 1996, s. 224; Mehmet Ak, Teke Yörükleri (1800-1900), TTK Yayınları, Ankara 2015.

8 “Standart Türkiye Türkçesi” bundan sonraki sayfalarda tasarruf sağlamak amacıyla **STT** olarak kısaltılarak verilecektir.

lerinde bu ünsüzlerin dışında [h], /K/, [K̄], [s̄] ve [v̄(˜w)]⁹ ünsüzleri de tespit edilmiştir: *ħabar* (3b/2), *gēTmediK* (4a/3; 6a/2; 7a/12), *ğaldıK̄* (8a/13), *yōK̄* (9b/1), *ālaṣın* (10a/11), *yāv* (11a/2; 13a/2) vb.

3) Kapalı /e/ (~[ê]), Elmalı ağızında kullanılan karakteristik ünlülerden biridir: *yēmeg* (< yemek), *gēne* (< yine), *gece*, *gēTmediK* (< gitmedik), *ēyi* (< iyi), *gēderdin* (< giderdin), *yēmezdik* (< yemezdik), *dēye* (< diye), *ēdiyōz* (< ediyoruz), *gēdiyōn* (< gidiyorum), *gēdiyōz* (< gidiyoruz), *ēyice* (< iyice), *ēyiyin* (< iyiyim), *yēdik* (< yedik), *ēdivirisin* (< ediverirsin) (Kulle Çoban, 2012, s. 8) vb.

4) Kulle Çoban yaptığı derlemelerde açık /e/ (~[ā]) ünsüzünü tespit edememiştir. Ancak Elmalı'nın Çukurelma, Dereköy, Karaköy, Küçüksöğle, Özdemir ve Zümrütova köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde açık /e/ (~[ā]) ünlüsü tespit edilmiştir: *ālli* (< elli) (5a/2), *gālmiş* (< gelmiş) (6a/3), *gāşdi* (< geçti) (8a/1), *gāldi* (< geldi) (10b/3; 10a/2), *gāşmiş* (< geçmiş) (14a/3), *gāş* (< geç) (8b/2; 14a/4) vb.

5) Bölge ağızında özellikle zamirlerin ilk hecelerinde geniş yuvarlak ünlüler, dar yuvarlak ünlüye dönüşmüştür. Bu daralmalar, bölge ağızında karakteristiktir. Bu daralma özellikle tarafımızdan yapılan Geçmen, Karamık, Küçüksöğle, Yalnızdam ve Yılmazlı köylerinden yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *unnariṅ* (< onların) (7a/7-9), *unnar* (< onlar) (9c/16), *unnadan* (< onlardan) (10c/108), *unnara* (< onlara) (10a/100), *unnālā* (< onlarla) (13b/13), *unnarda* (< onlarda) (13c/87), *unnarlā* (< onlarla) (12b/18), *unukı* (< onunki) (12c/99), *u* (< o) (12a/12), *unun arkasından* (< onun arkasından) (7b/45), *unnarı* (< onları) (9c/70; 13b/8), *una* (< ona) (13b/34), *unnāṅ* (< onların) (7c/21), *unūla* (< onunla) (12b/67). Kulle Çoban tezinin farklı bölümlerinde bu darlaşma örneklerini vermiştir. Ancak yuvarlak ünlülerin darlaşması başlığı ve bu başlığın altında bu tür örnekler yoktur (Kulle Çoban, 2012, s. 20-24).

Ayrıca *Karaköy* ve *Özdemir* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde “zaman” kelimesinin ilk hecesi de genellikle dar-yuvarlaktır: *zumannarı* (< zamanları (< Far.)), *zuman* (< zaman (< Far.)) (8a/2), *zumannā* (< zamanlar (< Far.)) (11a/3).

6) Kulle Çoban yaptığı derlemelerde aslî ünlü uzunluklarını (~birincil ünlü uzunlukları) tespit edememiştir (Çoban, 2012, s. 10-13). Ancak tarafımızdan yapılan derlemelerde Elmalı'nın Çukurelma, Dereköy, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova köylerinde aslî ünlü uzunlukları tespit edilmiştir: *kāl-* (5b/3), *yōğ* (6a/3), *yāz-* (6a/2-8), *gēz-* (11a/2), *āl* (6a/6), *bēş* (13b/12), *gēl-* (6a/5; 13b/9), *ğiz* (13a/12), *vārdı* (14a/2), *vār* (14b/4), *ğīyz* (10/2, 11a/9), *āş-* (13b/3), *vār-* (5b/8), *āl-* (10b/9), *yāz-* (14a/13), *ā-* (< ağ-) “yükselmek” (12a/1), *gēl-* (12b/3), *yōk̄* (13b/14; 5c/8) vb.

7) STT'de düzlüklük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı kelimelerin Elmalı ağızında uyuma girdiği görülmüştür: *tavık̄*, *ğalbur*, *ğabiğ*, *yāmır* (< yağmur), *çavış*, *cavır*, *ğarpız*, *havıza* “havuza” vb. (Kulle Çoban, 2012, s. 17). Ayrıca Çaybaşı, Çobanisa ve Dereköy köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde Farsçadan dilimize geçmiş “horoz (< Far. ħorūs) ve pabuç (< Far. pāpūş)” kelimeleri de düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiştir: *ħoraz* (3b/2; 4a/13), *babiç* (4a/5; 6a/12).

8) Elmalı ağızında iç ve son sesteki /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi karakteristiktir: *üş* (<

9. [v̄], [˜w] *damak-dudak* v'sidir.

üç), *geşme* (< geçme), *işgi* (< içki), *göşmüş* (< göçmüş), *göşmeniyiz* (< göçmeniyiz), *güşmiş* (< geçmiş), *güşdi* (< geçti), *güşdiklāni* (< kaçtıklarını), *güş* (< genç), *geş* (< geç), *işmek* (< içmek), *aşdıñız* (< açdınız), *güş* (< güç) (Kulle Çoban, 2012, s. 34).

Ayrıca *Büyüksöğle* ve *Çukurelma* köylerinden tarafımızdan derlenen şu kelimelerde de /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi tespit edilmiştir: *işgici sıışgıcı* (< içkici sıçkıcı “çok alkol içen”) (1a/17), *hiş bi şe* (< hiçbir şey) (5a/3).

Türkiye Türkçesi ağızlarında Türkologların bazıları tarafından görülen /ç/ > /ş/ ünsüz değişimi Kıpçak Türkçesine ait bir unsur olarak izah edilmektedir. Yalnız bu ses değişimi, yalnızca Karadeniz ağızlarında değil, Anadolu'nun pek çok şehrinde, İran, Irak, Azerbaycan, Türkmenistan ve Bulgaristan ağızlarında dahi görülmektedir. Dolayısıyla bu ses değişiminin ağızlarda Kıpçak Türkçesine ait bir unsur olarak değerlendirilmesi mevzuu tekrar bir gözden geçirilmelidir¹⁰.

9) Elmalı ağzında ön, iç ve son seste [k] > [ğ] ve /k/ > /g/ değişimleri de /t/ > /d/ değişmesi kadar işlek görülür: *dēdiğodu*, *korğuteli* (< Korkuteli), *ufağ*, *defeg* (< tefek), *hağğim*, *ğatıyōduk* (< katıyorduk), *götürügen* (< götürürken), *segiz*, *teg*, *eşşeg*, *ğayfa* (< kahve), *esgiden*, *esgi*, *başğası* (< başkası), *oğşuyō* (< okşuyor), *ğoca* (< koca), *ğızdan* (< kızdan), *gomşuya* (< komşuya), *ğayfası* (< kahvesi), *keglig* (< keklik), *bölügdeñsin* (< bölüktensin), *bıyığ* (< bıyık), *dübeg* (< dibek), *doncağ* (< don “iç çamaşırı”), *yōğ* (< yok), *hağğımı*, *bayğuşlar*, *düşğünnük* (< düşkünlük), *götürügen* (< götürürken), *ğazandı*, *ğızmuş*, *ğar* (< kar), *ğurmuşlā* (< kurmuşlar), *ğalıyō* (< kalıyor), *yüğseg* (< yüksek), *asgerden* (< askerden), *küçüg* (< küçük), *girdig* (< girdik) (Kulle Çoban, 2012, s. 32) vb.

Elmalı'nın Çaybaşı, Çukurelma ve Dereköy köylerinden tarafımızdan derlenen şu örneklerde *-mAk*'ın sonuna bir ünlü gelmemesine rağmen son sesinde ötümlüleşme meydana geldiği tespit edilmiştir: *ētmeg* (3a/3; 5a/20), *eKmeg* (5a/4), *egmeg* (6b/2), *yēmeg* (5a/17; 6a/10).

10) Elmalı ağzında ötümlüleşme kadar işlek olmamakla birlikte ötümsüzleşme hâdisesine de rastlanır. Kelime başındaki #g > #k ünsüz değişimi örnekleri şöyledir: *keyik* (> geyik), *kēydim* (> giydim), *kölge* (> gölge), *kēyellēdi* (> giyerlerdi), *keyigler* (> geyikler), *kēyinillēdi* (> giyinirlerdi), *kēdim* (> giydim), *kēy* (> giy), *kölige* (> gölge), *keyig* (> geyik), *keş-* (> geç-), *küleş* (> güreş), *kün* (> gün), *künlük* (> günlük) (Kulle Çoban, 2012, s. 33) vb.

Araştırmacıların pek çoğu ağızlarda bazı kelimelerde görülen bu ses değişimini Kıpçak Türkçesinin bir tesiri olarak değerlendirmektedir (Akar, 2011, s. 34).

11) Elmalı ağzında en işlek görülen ötümlüleşme ses hâdisesi, kelime başında ve içinde ötümsüz-patlayıcı /t/ ünsüzünün ötümlü-patlayıcı /d/ ünsüzüne dönüşmesidir: *duz* (< tuz), *dēze* (< teyze), *dırmandım* (< tırmandım), *dağılyo* (< takılıyor), *dePe* (< tepe), *üsT* (< üst), *dadlı* (< tatlı), *duTdum* (< tuttum), *dad* (< tat), *dēzem* (< teyzem) (Kulle Çoban, 2012, s. 33) vb.

Son seste ötümlüleşme, kelime başında ve içinde görüldüğü kadar işlek değildir. Geçmen, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde STT'deki

10 Ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2 (Ç > Ş Değişmesi)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/3), Spring 2008, s. 378-387.

“dört” kelimesinin *dörd* (7a/17; 13b/1; 14b/10) olarak söylendiği tespit edilmiştir.

12) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde Elmalı ağzında kalınlık-incelik uyumu vardır. STT’de uyumu bozan *+ki* eki, *-iyor* şimdiki zaman eki, *ile* son çekim edatı, *i-ek*-fiilinin öğrenilen ve geçmiş zaman kiplerinin ekleşmiş ve ekleşmemiş şekilleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır: *çavışmış* (1a/12), *köy üdü* (2a/9), *almalınınķı* (< Elmalınınķi) (3b/4), *oranınķını* (4a/4), *dışındāķı* (5b/7; 14b/18), *onūķu* (< onunķi) (6a/1), *aşşāķı* (< aşıģıķı) (7a/11; 8b/7), *boş umuş* (10b/8), *uzun udu* (3b/17; 11a/8), *ununan* (< un ile) (13a/13), *mēmurūdu* (14b/7) vb.

13) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde damak/n’/si (~[ŋ]) ilgi ekinde, 2. teklik ve çokluk şahıs ve iyelik ekleri ile bazı kelime köklerinde korunmaktadır: *kimisiniņ* (1b/12), *İsannarıņ* (< insanların) (10a/37), *deņiziņ* (9b/19), *beņziņ* (14b/28), *muşāniņ* (7b/117), *emminiņ* (13b/102), *Āmadiņ* (< Ahmet’in) (8b/51), *almalınıņ* (< Elmalı’nın) (14b/38), *boranıņ* (< buranın) (11b/32), *geldiņiz* (14b/8), *unuņ için* (< onun için) (9b/19; 13b/43), *aşdıņız* (< açdıņız) (11a/31), *saņa* (<< sen+ge) (4a/20; 12a/21), *baņa* (<< ben+ge) (12a/24), *beņiz* (1b/34; 12a/7), *seniņ* (1b/23; 14b/3) vb.

14) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı ve Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde ünsüz erimesi sonucunda “ikincil vokal uzunlukları” meydana gelmiştir: *gēdmişlē* (< gitmişler) (1b/56; 5a/23), *almışlā* (< almışlar) (2b/56), *duzlā* (< tuzlar) (3a/21), *bakıyō* (< bakıyor) (4b/34), *geliyā* (< geliyor) (5a/28), *gādā* (< kadar) (6a/72; 9a/33; 11b/12), *gelmişlē* (< gelmişler) (12b/63), *bitmişlē* (< bitmişler) (12b/28; 14b/106), *sevmişlē* (< sevmişler) (4b/18; 5c/9) vb.

15) Elmalı yöresinin *Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma Küçüksöğle, Özdemir ve Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde gelecek zaman ekinin I. ve II. şahıs ekleri ile çekim yapıldığında büzülme ses hâdisesi sonucunda ikincil ünlü uzunluğu meydana gelmiştir: *alacām* (< alacağım) (2c/14), *alcēn* (< alacağım) (3c/17), *yaPcēn* (< yapacağım) (5c/83; 12c/17), *baKcēn* (< bakacağım) (2c/18; 10c/45), *ölcēn* (< öleceğim) (11a/61), *saTcēn* (< satacağım) (5a/91; 12c/91), *asilacān* (< asılacağım) (12a/26), *Kelcēsın* (< geleceksin) (4b/9), *vērcēņ* (< verceksin) (5a/31), *öPcēņ* (< öpeceğim) (2c/91; 3a/13) vb.

16) Elmalı yöresinin *Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma Küçüksöğle, Özdemir ve Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde yabancı dillerden Elmalı ağzına giren alıntı kelimelerin ünlü benzeşmesi (gerileyici, ilerleyici, ilerleyici-gerileyici) yoluyla uyuma girdiği görülür: *terefi* (< STT teravîh < Ar. terāvîh) (3b/15), *dafa* (< STT defa < Ar. def’a) (2c/16-23), *habar* (< STT haber < Ar. haber) (5c/16; 10c/7), *barābār* (< STT beraber < Far. berāber) (5a/51; 10b/29), *mābbet* (< muhabbet STT < Ar. muhabbet) (10c/11; 11c/20; 17b/118) vb.

17) Elmalı ağzında işlek kullanılan bir diğer ses hâdisesi de ünsüz benzeşmesidir. Bu hâdisi sonucunda başta *+lık, +lı* isim yapım ekleri, *+la-* isimden fiil yapma eki, geniş

zaman eki, vasıta hâli eki ve çoğul ekleri olmak üzere bazı eklerin yeni şekilleri ortaya çıkmıştır: *osmannıca* (< Osmanlıca), *delikannısı* (< delikanlısı), *İsannarıñ* (< insanların), *hıyarannık* “komiklik”, *boyallā* (< boyarlar), *ğadınnar* (< kadınlar), *añnatırdı* (< anlattırdı), *alillā* (< alırlar), *sevellē* (< severler), *yapallā* (< yaparlar), *gelillē* (< gelirler), *bakallā* (< bakarlar) (Kulle Çoban, 2012, s. 38-39) vb.

18) Elmalı ağzında incelmeye, kalınlaşma, darlaşma, genişleme, yuvarlaklaşma ve düzleşme doğrultusunda gelişen ünlü değişimleri görülür: *yımırta* (< yumurta), *çanta* (< çente), *āmad* (< Ahmet), *esgerlī* (< askerliği), *barabā* (< beraber), *irēmedlig* (< rahmetlik), *gözelmış* (< güzelmiş), *āmad_alı* (< Ahmet Ali), *buynuz* (< boynuz), *buyun* (< boyun), *gözel* (< güzel) (Kulle Çoban, 2012, s. 18-24) vb.

19) Elmalı yöresinin *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde belirli ünsüzlerin inceltici etkisi sonucunda bazı art ünlülerde ikinci heceden itibaren incelmeye/ler meydana gelmiştir: *olmecēn* (< olmayacağım) (11a/20; 11c/12), *alcēn* (< alacağım) (12b/71), *arkedeşleri* (< arkadaşları) (13c/81), *doliymiş* (< doluymuş) (13a/67), *normel* (< normal) (11a/28; 14b/55), *satılceg* (< satılacak) (14a/93), *yollecēm* (< yollayacağım) (11a/8; 11b/18), *olceg* (< olacak) (11b/45), *yapcēn* (< yapacağım) (12a/56), *yaPceg* (< yapacak) (13a/31), *oturceg* (< oturacak) (11c/118; 14a/71) vb.

Bazen de tam tersi kalınlaşmalar *Dereköy* ve *Geçmen* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *nicesıñ?* (< nicesin ?) (6a/22), *éyisıñ?* (< iyisin ?) (6a/22; 7a/1) vb.

20) Bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında işlek görülen orta hece ve son hecelerdeki [k] > [h] sızıcılığı ilçe ağzında çok az görülür. Büyüksöğle köyünden tarafımızdan derlenen iki metinde -köyün adı, köyün tarihi- tespit edilmiştir: *yoñ* (< yök) (1a/67-72), *bañ* (< bağ) (1a/51), *bañ bi ğız* (< bağ bir kız) (1c/13-23-81) vb.

21) Kelimenin başında /h/ (~#h) ünsüzünün türeme mevzuunda farklı kaynaklar vardır. Alıntı kelimeler bir yana bırakılırsa Türkçe asıllı kelimelerin ön sesinde yer alan bu sesin kaynaklarını Gürer Gülsevin bir çalışmada sınıflandırmıştır¹¹. Bu türeme çeşidi, Elmalı ağzında çok az tespit edilmiştir. /h/ ünsüzünün türemesi özellikle *Geçmen*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan derlenen metinlerde vardır: *höte* (*ğét*) (< öte git) (7c/2; 9a/82; 10a/71). Bunun yanında Elmalı ağzında *huruyāñ* (< vuruyorsun) (7b/13), *hur* (< vur) (7b/42), *hururvedim* (< vuruverdim) (9c/46; 10a/8), *hurarıñ* (< vurarım) (10b/28; 10c/24), *(bi) hurdum* (< vurdum) (10c/72-103) vb. örnekler de vardır. Buradaki *hur-* örneklerindeki #h ön türemedir. Gerçekte kelime, *ur->hur-*’tır. Alman Türkolog G. Doerfer, Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan *hur-* kelimesinin ön sesindeki #h- ünsüzünün aslının *#p olduğunu söylemektedir (Doerfer, s. 94-96). Bu görüşe, Gürer Gülsevin de katılmaktadır (Gülsevin, 2003, s. 137).

22) Elmalı yöresinin *Çobanisa*, *Dereköy*, *Geçmen*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde bazı alıntı kelimelerde ünsüz teklesmesi hâdisesi görülmüştür: *ğuvat* (Ar. kuvvet) (4c/2-4), *ğuvaTlı* (Ar. kuvvet) (6b/52-89), *eveli* (Ar. evvel) (7a/33), *evel* (Ar. evvel) (9b/81), *tevāfıK* (Ar. tevaffuk) (10c/33-35) vb.

11 Ayrıntılı bilgi için bk. Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine”, *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, 2003, s. 129.

23) Elmalı ağzında bazı alıntı kelimelerde ikiz ünlülerin tekleşmesi hâdisesi de görülür: *tēsüf* (Ar. teessüf), *sāT* (Ar. sa‘at), *sāTci* (Ar. sa‘at), *zirāTci* (Ar. zira‘at), *tēsür* (Ar. teessür), *zirātını* (Ar. zira‘at) (Kulle Çoban, 2012, s. 24) vb.

Antalya İli Elmalı İlçesi Ağzlarının Şekil Bilgisi (~Morfoloji-Ekleme Bilgisi)

1) Elmalı ağzında, “şu” kelimesi #ş > #h ünsüz değişimi sonucu “hu” biçiminde de kullanılmaktadır: *hu bi düğümü* (< şu bir düğümü), *hu aşşālara* (< şu aşağılara) (Kulle Çoban, 2012, s. 63).

Ayrıca “şu” kelimesi, Çobanisa, Dereköy ve Yalnızdam köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde “ho” biçiminde de kullanıldığı tespit edilmiştir: *hora mı gétđiK* (< şuraya mı gittik) (4b/18), *hora oturTdurullardıñ* (< şuraya oturttururlar) (6b/52), *hora bi bakıvedim* (< şuraya bir bakıverdim) (6c/56; 12a/23) vb.

2) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde I. tekil şahıs eki olarak hem dudak /-m/ hem de diş /-n/ ekleri kullanılmaktadır: Özellikle diş /-n/eki daha çok kullanılmaktadır: *duyacān* (< duyacağım) (1c/17; 1c/19), *sōlecēn* (< söyleyeceğim) (7c/38), *baken bi’* (< bakayım bir) (9b/77; 12a/21), *biliyān* (< biliyorum) (10c/53), *bilmiyān* (< bilmiyorum) (11c/81), *ölcēn* (< öleceğim) (7a/669), *gezcēn* (< gezeceğim) (12c/101-113), *alen bi* (< alayım bir) (13b/92), *gomecēn* (< koymayacağım) (13b/65), *asilacān* (< asılacağım) (14b/78) vb.

Ayrıca Elmalı ağzında geçmiş zaman eki dışındaki diğer çekimli fiillerde de bu husus görülmektedir.

3) Elmalı ağzında, şimdiki zaman ekinin farklı kullanımları vardır. Şöyle ki;

a) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir*, *Yalnızdam*, *Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde şimdiki zaman eki çeşitli ses hadiseleri sonucunda farklı şekillerde kullanıldığı tespit edilmiştir: *yapıyōz* (< yapıyoruz) (1a/82; 11a/32), *sürüyōz* (< sürüyoruz) (7c/73-80), *ğalmıyōz* (< kalmıyoruz) (9c/21-23), *dēyō* (< diyor) (9b/38), *yüyōz* “yıkarsız” (10b/18), *getiriyōz* (< getiriyoruz) (11c/88), *seriyōz* (< seriyoruz) (12c/30-47), *ğuruduyōz* (< kurutuyoruz) (12a/91), *döküyōz* (< döküyoruz) (14c/110), *haşılleyōz* (< haşlıyoruz “suda kaynatarak pişirmek”) (14a/121), *boyeyōz* (< boyuyoruz) (11c/90), *ēdiyōz* (< ediyoruz) (7b/8; 7b/56), *oyneyōz* (< oynuyoruz) (1c/87; 14b/12), *gēdiyōñ* (< gidiyorsun) (10a/92), *gēdiyōz* (< gidiyoruz) (11a/86).

Elmalı ağzında komşu ilçe Korkuteli ağzında kullanılmayan (Atmaca, 2017, s. 49-50)-*yor* > -*yā* biçimi de vardır ki bu şekil, bu yöre ağzında karakteristiktir. Özellikle *Büyüksöğle*, *Çobanisa*, *Geçmen*, *Karamık*, *Küçüksöğle* ve *Özdemir* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde bu şimdiki zaman eki tespit edilmiştir: *yapılıyār* (< yapıyor) (1a/12; 4c/23), *bişiyā* (< pişiyor) (1b/8-9), *atleyā* (< atlıyor) (7c/18), *varmeyāz* (< varmıyoruz) (9b/19), *biliyān* (< biliyorum) (11c/18), *bilmiyān* (< bilmiyorum) (10b/78), *āleyāñ* (< ağlıyorsun) (7b/7), *utanmiyāñ* (< utanmıyorsun) (7b/18-19), *utanmeyāñ* (< utanmıyorsun) (9c/19), *biliyā* (< biliyor) (9c/98), *diyāñ* (< diyorsun) (11c/31), *biliyāñ* (< bili-

yorsun) (11b/35), *yapılmeyā* (< yapılmıyor) (1c/93, 9b/18), *bişirmayāz* (< pişirmiyoruz) (9c/34), *durmiyā* (< durmuyor) (9b/12-13), *benziyā* (< benziyor) (11a/111), *çıkağoyāz* (< çıkıyoruz) (11a/32), *biçiyāz* (< biçiyoruz) (10c/24), *ekiyāz* (< ekiyoruz) (11a/61), *ayıTleyāz* (< ayıtlıyoruz “ayıklamak”) (1a/16), *gidiyallar* (< gidiyorlar) (1a/19-28), *bağışleyā* (< bağışlıyor) (4c/13), *çekişiyā* (< çekişiyor “kızıyor”) (4b/14), *çalışiyāmiş* (< çalışıyormuş) (1c/29-32; 4c/14). Kulle Çoban da tezinde şimdiki zaman ekinin bu kullanımını tespit etmiştir (Kulle Çoban, 2012, s. 73-74).

b) Elmalı yöresinin *Büyüksöğle*, *Çalpınar*, *Çukurelma*, *Dereköy*, *Karaköy*, *Özdemir* ve *Yalnızdam* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemlerde fiil köküne /-p/ zarf-fiil eki getirilip dur- fiili ile oluşturulan kalıp da şimdiki zaman ifadesi taşımaktadır: *getiriPdurū* (< getiripdurur) “getiriyor” (1a/18), *geçipDurūz* (< geçipdururuz) “geçiyoruz” (2c/19; 11c/18), *yatıPdurū* (< yatıpdurur) “yatıyor” (2b/18; 6a/12), *çıkıPdurū* (< çıkıpdurur) “çıkıyor” (5c/17), *döpDurū* (< dövüpdurur) “dövüyor” (6c/71), *öpüPdurū* (< öpüpdurur) “öpüyor” (2b/71), *sevipPdurū* (< sevipdurur) “seviyor” (8a/67-81), *geliPdurū* (< gelipdurur) “geliyor” (8a/19), *sölēPdurū* (< söyleyipdurur) “söylüyor” (11a/121), *okuPdurū* (< okuyupdurur) (12c/17). Kulle Çoban da tezinde şimdiki zaman ekinin bu kullanımını tespit etmiştir (Kulle Çoban, 2012, s. 74).

Kulle Çoban, *Elmalı* ve *Yöresi Ağzları* çalışmasında yukarıdaki örneklerde *-durur* ekini kısa vermiştir (Kulle Çoban, 2012, s. 74). Ancak akıcı r# ünsüzünün /u/ ünlüsü içerisinde erimesi sonucunda *ikincil vokal uzunluğu* meydana gelir ve böylece ek, *-durū* şeklinde yani [ū]şeklinde uzun söylenir. Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Karaköy, Karamık, Özdemir ve Yalnızdam köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde de kaynak kişiler uzun söylemiştir ve böylelikle kelimenin telaffuzunda telafi bir uzunluk meydana gelmiştir. Yani; *getiriPdurū* değil *getiriPdurū*, *gelipduru* değil *gelipdurū* şeklinde uzundur.

c) Elmalı ağzında *-yorur* > *-yor* şimdiki eki, “-yori” biçiminde de kullanılmaktadır: *galıyori* (> kalıyor), *uçamıyori* (> uçamıyor), *gandırıyori* (> kandırıyor), *geziyori* (> geziyor), *okıyori* (> okuyor), *bakıyori* (> bakıyor), *gelıyori* (> geliyor), *inliyori* (> inliyor), *göremıyori* (> göremiyor), *gėdiyarı* (> gidiyor), *uğradıyarı* (> uğrattıyor) (Kulle Çoban, 2012, s. 73) vb.

Ayrıca *-yorur* > *-yor* şimdiki ekinin “-yori” biçimi de vardır: *diyori* (> diyor), *öldürıyori* (> öldürüyor), *gėdiyori* (> gidiyor), *diyōru* (> diyor) (Kulle Çoban, 2012, s. 73) vb.

4) Bölge ağzında, *-ken* zarf-fiil eki, kalınlık-incelik uyumuna uymuştur: *oynarқан* (< oynarken), *okurlarқан* (< okurlarken), *ğaynarқан* (< kaynarken), *añnatırқан* (< anlatırken), *güleşirken* (< güreşirken), *bakarқан* (< bakarken), *okurқан* (< okurken), *yaşlarındayқан* (< yaşlarındayken) (Kulle Çoban, 2012, s. 82) vb.

Ayrıca Elmalı yöresinin *Çalpınar*, *Çaybaşı*, *Çukurelma*, *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde *-қан/-ken* zarf-fiil ekinin *-қа/-ke* ve *-қана/-kene* kullanımını da tespit edilmiştir: *çocukқана* (< çocukken) (2b/17; 2c/18), *okurқана* (< okurken) (3c/17), *gėderkene* (< giderken) (3a/19; 5c/67), *ūraşırқан* (< uğraşırken) (5b/62), *yakılırқа* (< yakılırken) (9c/12), *gėderke* (< giderken) (9c/32), *yaparқа* (< yaparken) (10c/98), *kürürkene* (< kürürken) (2a/45-79), *çözerke* (< çözerken) (3c/21), *gelirke* (< gelirken) (10a/99-102), *güleşirkene* (< güreşirken) (10c/108), *yatarқа* (< yatarken) (9c/111), *öperke* (< öperken) (9a/49), *ğaynarқана* (< kaynarken) (3a/30), *añnatırқана*

(< anlatırken) (5c/28), *okurkana* (< okurken) (5a/88), *gèderkene* (< giderken) (2b/81), *ūraşırka* (< uğraşırken) (9a/87), *yaparšana* (< yaparken) (10c/38) vb.

5) Bölge ağzında +*ki* aitlik eki de kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır: *şōraķı* (< sonraki), *unuķı* (< onunki), *tarlanınķı* (< tarlanınki), *ğarılānķını* (< karılarınıkini), *unuķı* (< onunki), *zumaņķı* (< zamanki), *zamānķı* (< zamanki) (Kulle Çoban, 2012, s. 15) vb.

Ancak *Karamık* ve *Küçüksöğle* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilen şu örneklerde +*ki* aitlik ekinin kalınlık-incelik uyumuna uymadığı görülmüştür: *geçānķı* (< geçenki) (9c/47), *geçānķını* (< geçenkini) (10c/31-33) vb.

6) Elmalı ağzında -(y)*İp* zarf-fiil ekinin -*P*'li şekilde kullanılması karakteristiktir: *alkışleP* (< alkışlayıp), *kutlēp* (< kutlayıp), *sōlēP* (< söyleyip), *yūkleP* (< yükleyip), *gōP* (< koyup), *yalaP* (< yalayıp) (Kulle Çoban, 2012, s. 82) vb.

7) Elmalı ağzında soru zarfı “nasıl” kelimesi genellikle *nahal* veya *nahıl* şeklinde kullanılmaktadır: *nahıl dönderiyorlar?* (< nasıl döndürüyorlar?), *nahal geliyā?* (< nasıl geliyor?), *nahal alıyolā?* (< nasıl alıyorlar?), *nahıl gālmış?* (< nasıl gelmiş?) (Kulle Çoban, 2012, s. 65) vb.

8) Elmalı ağzında azlık-çokluk (~miktar) zarflarından *bisēl/bissēl* kelimeleri de kullanılmaktadır. Bu kelime, *Karamık*, *Küçüksöğle*, *Özdemir* ve *Yılmazlı* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir: *hindi alana bisēl bezele¹² ettim* (< şimdi (şu) alana biraz küçük bahçe yaptım) (9c/70), *bisēl çoççak gāldi* (< biraz çocuk geldi) (10b/61-69), *bissēl çoKca para almış herifden* (< biraz çokça para almış heriften) (11b/67; 13c/89) vb.

9) Elmalı yöresinin *Geçmen*, *Karaköy*, *Karamık*, *Yalnızdam* ve *Yılmazlı* köylerinden tarafımızdan derlenen metinlerde fiillerin ve ek-fiillerin geçmiş zaman 3. teklik şahıs çekimlerinde son seste bir /n/ (~n#) türemesi görülür: (babam dādā davar) *gūderdiņ* (8c/91), *vardın_eveli, ha hişbi şē yoğduņ* (< ha hiçbir şey yoktu) (7c/12), (hadi) *gedelimin* (9a/11), (ora) *gelelimin* (12c/42), (hora) *götürdün* (13c/88) vb.

10) Elmalı ağzında *ki*'nin de kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülür: *yoğ kı* (< yok ki) (Kulle Çoban, 2012, s. 15) vb.

11) Kulle Çoban tezinde yönelme hâli ekinin belirtme hâli eki yerine kullanıldığından söz etmiştir (2012, s. 85). Örnek olarak da *bıçā*, *herifin ocā* örneklerini vermiştir (2012, s. 52). Yalnız bu örneklerde *bıçā* < bıçağı, *herifin ocā* < herifin ocağı'dır. Bu kelimelerde, derleme ses hâdisesi sonucunda oluşmuş *ikincil uzun ünlüler* vardır ve *yönelme hâli eki* yoktur. Ayrıca Elmalı ağzında belirtme ve yönelme hâli ekleri arasında birbiri yerine kullanılma hususundan değil; *fonksiyon ödünçleme* hususundan söz edebiliriz. Ekler, birbiri yerine kullanılamaz, birbirlerinin fonksiyonlarını ödünçleyebilirler. Elmalı ağzında, ödünçleme örneklerine yalnızca yönelme hâli ile belirtme hâli eki arasında değil, ödünçlemenin diğer hâl ekleri arasında olduğu da tespit edilmiştir. Elmalı ağzında fonksiyon ödünçlemesine, özellikle *Karaköy* ve *Karamık* köylerinden tarafımızdan yapılan derlemelerde tespit edilmiştir. Mesela;

Ayrılma hâli ekinin yönelme hâli fonksiyonunda kullanılması: *tēmenden baķdım baķdım bi'* (8b/3).

12 Komşu ilçe Korkuteli ağzında bu kelime “mezele/mezeleme” şeklindedir.

Belirtme ekinin yönelme hâli fonksiyonunda kullanılması: (ne dèyyō) *adamı inandım gāri orda baḡ hindi gāri* (9a/15).

Sonuç

Antalya ili Elmalı ilçesi ağzı üzerinde tekrar bir derleme yapmak gerekmektedir ya da Kulle Çoban'ın yaptığı derlemeler tekrar deşifre edilmelidir. Çünkü yörenin ağız özellikleri tespit edilirken bazı ses ve şekil bilgisi özellikleri gözden kaçırılmıştır. Bu bağlamda tarafımızdan tekrar derleme çalışmaları başlatılmıştır. Şu an için *Büyüksöğle, Çalpınar, Çaybaşı, Çobanisa, Çukurelma, Dereköy, Geçmen, Karaköy, Karamık, Küçüksöğle, Özdemir, Yalnızdam, Yılmazlı* ve *Zümrütova* köylerinden hem kelime, kalıp ifadeler hem de metin derlemeleri yapılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi tarafımızdan başlatılan Elmalı ağzında derleme çalışmaları tamamlanmadığı için ağız bölgeleri ve ağız haritası henüz tam olarak tespit edilememiştir. Ancak yukarıda adı geçen köylerden yaptığımız derleme çalışmalarından ve Kulle Çoban'ın tezinden hareketle genel olarak söylenebilir ki, *şimdiki zaman eki, art damak /k/ ünsüzü, fiil çekiminde birinci çokluk eki /k/ ~ /z, -ken zarf-fiil eki* gibi ölçütlerden hareketle- bölgede kuvvetle muhtemel 3 ağız bölgesi vardır.

Elmalı'da diğer iç bölge ilçelerinde olduğu gibi kentleşme ve geçici göç yoğun olarak görülmektedir. Şehirden kırsal alana yani; yaylalara, kırsal alandan şehre ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde göçlerin olduğu görülmektedir. Son yıllarda da başta Antalya il merkezi olmak üzere, çeşitli il ve ilçelere de iş için temelli ve geçici göçlerin olduğu gözlemlenmektedir. Bu göçlerin neticesinde nüfusu azalan pek çok köy yakınındaki diğer bir köyle birleştirilmek zorunda kalmıştır. Mesela; Elmalı ilçesinin *Çaybaşı* ve *Gümüşyaka* köylerinin nüfusu çok azalmıştır (Atmaca, 2018, s. 957). Bu bağlamda ilçenin ağzı özellikle etnik yapısı (Sünni-Türkmen, köy adlarında geçen Oğuz boy adları) gözetilerek teferruatlı bir şekilde derlenmezse temel ölçüt denilebilecek pek çok ses, şekil ve söz varlığı özellikleri de birbiriyle kaynaşıp yok olup gidecektir.

Kaynakça

- Ak, M. (2012). 19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.
- Ak, M. (2015). Teke Yörükleri (1800-1900). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akar, A. (2004). Muğla Ağızları. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.
- Akar, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Unsurları. ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara 10-15 Eylül 2007 (Bildiri Kitabı: 38. ICANAS Bildiriler / Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi, I. Cilt, 2011, Ankara, 23-38).
- Atmaca, E. (2017). Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları. Ankara: TDK Yayınları.
- Atmaca, E. (2018). Antalya'nın Elmalı İlçesinin Köy Adları Üzerine Bir İnceleme.

Antalya Kongresi, Antalya Kitabı Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya -1, 942-962.

Buran, A. (2010). Türkiye Türkçesi Ağız Atlasının Önündeki Sorunlar. *Diyalektolog* (Kış 2010 λ Sayı 1), 15-20.

Çoban Kulle, E. (2012). Elmalı ve Yöresi Ağızları. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doerfer, G. (1980). "Materialien zu türk. h- (I)", *UAJb*, 94-96.

Durgun, H. (2014). XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914), (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekiz, A. (2001). Dünden Bugüne Elmalı. Antalya: Elmalıyı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği.

Eröz, M. (1991). Yörükler. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Gülensoy, T. ve Alkaya E. (2003). Türkiye Türkçesi Ağızları, Ankara: Akçağ Yayınları.

Gülsevin, G. (2003). Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine. *TDAY-Belleten* 2001/I-II, 129-146.

Gülsevin, G. (2008). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (ç > ş Değişmesi). *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 3/3 Spring, 378-387.

Gülsevin, G. (2009). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1 (G > V Değişmesi). *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, Türk Dil Kurumu Harran Üniversitesi, Urfa* 24-30 Mart 2008, *TDK Ankara* 2009, 251-258.

Kahraman, S. ve Dağlı A. Y. ve Dankoff R. (2011). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. 10. Kitaplar Dizin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kahraman, S. A. (2013). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. 10. Kitaplar Dizin, Cilt: 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Karahan, L. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması. Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (1976). "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar". *Tday Belleten Dergisi* 1975-1976. Ankara: Tdk Yayınları, 143-172.

Melchert, H. C. (2010). Luviler Anadolu'nun Gizemli Halkı. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Moğol, H. (1997). Antalya Tarihi. Ankara: Ankara Yayınevi.

Moğol, H. (2010). Teke Sancağı Şer'iyye Sicili. Ankara: Mehter Yayınları.

Refik, A. (1989). Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Sümer, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Tuna, O. N. (1986). Türk Dilbilgisi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi. Malatya: Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları.

Turan, Z. (2006). Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı. Ankara: TDK Yayınları.

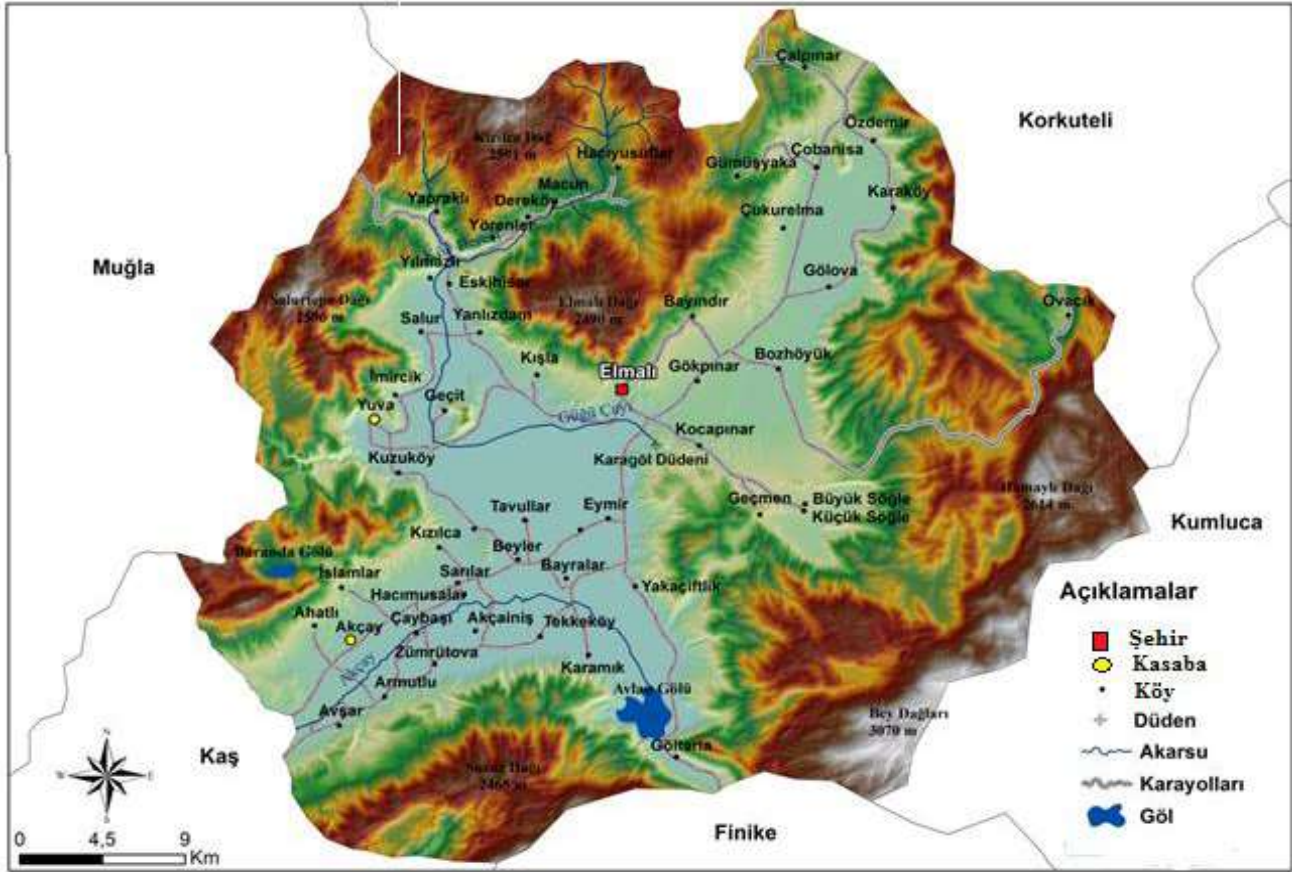
Türkay, C. (2001). Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar. İstanbul: İşaret Yayınları.

Usta, H. İ. (2015). Ağız Tasniflerinde Kullanılan (Fonolojik) Ölçütler Üzerine. Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring, 221-230.

Yıldırım, F. (2002). Türkiye Türkçesi Ağzları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağzları Örneği, Türkbilig, 136-153.

İşaretler

- (-) : Ünlüler üzerinde uzunluk işareti
- (>) : Gelişmenin yönü
- (<) : Gelişmenin yönü
- () : Kalın ünlüler üzerinde yarı incelme işareti
- (°) : Düz ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti
- () : Geniş ünlüler üzerinde yarı daralma işareti
- (~) : İkiz ünlü ve iki kelime arasında ulama işareti
- (*) : Vurgu işareti
- (#) : Bir sesin başında kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.
- (K/) : Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü temsil eder.
- (Ø) : Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.
- (~) : Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.
- /.../ : Sesbirim
- [...] : Alt sesbirim
- (+) : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.
- (-) : Fiile bağlanmayı fiil kategorisini gösterir.

Şekil 1: Elmalı İlçesinin Topografya Haritası